



Construir ascensors avui: els reptes de la mobilitat intergeneracional a l'Andorra actual



Yvan LARA i SÀNCHEZ

Si hagués de triar un exemple per explicar què és un fenomen estructural, segurament triaria la desigualtat. Una societat desigual (i totes ho són, tot i que no en el mateix grau) no ho és fruit d'una mala ratxa, d'un mal moment o d'un parell de males decisions. És, en el millor dels casos, una situació tolerada, que ja ens va bé. En altres –en molts més dels que voldrem admetre— és una situació volguda. I, com dèiem, sempre és estructural. I això últim no només té implicacions classificatòries. Implica, per exemple, que si mai decidíssim de posar-hi remei –o fre, si més no—, no podríem fer-ho d'un dia per l'altre.

Per tot plegat, la meua ponència se centra en el repte de la igualtat a Andorra, no en el moment present, sinó a una generació (uns 25 anys) vista. Abordaré la qüestió, a més, més des d'una anàlisi de reptes que des de l'anàlisi de les dades de la situació actual. Per últim, tot i que de desigualtats en tenim de molts tipus, que a més a més es retroalimenten entre elles (interseccionalitat, en diem ara, tot i que a mi sempre m'ha agradat més com s'hi refereix l'antropòloga Verena Stolcke, que parla de sistemes combinats de desigualtat), en aquest text em centraré exclusivament en la desigualtat de tipus socioeconòmic, aquella que ens parla d'allò tan pretesament superat com les classes socials.

Per poder encarar amb èxit un repte de la magnitud del que ens ocupa –reduir de manera significativa la desigualtat a Andorra— ens calen quatre coses: conèixer la situació i el context actual en relació amb la igualtat / desigualtat a Andorra (saber d'on partim); explorar les potencialitats i els límits dels mecanismes correctors de la desigualtat a mitjà i llarg termini (saber què podem fer); i incorporar a la reflexió les maneres de fer política i de prendre decisions en temps de regnat de la immediatesa (saber com ho podem fer). En falta encara una quarta, que és anterior a tota la resta i, de lluny, molt més determinant que les altres. Comencem per aquesta, doncs.

El primer que hem de fer per posar fi a la desigualtat és preguntar-nos seriosament si realment volem posar fi a la desigualtat. Ho volem? Sé que la resposta pot semblar evident, que la donem per descomptada, que la pregunta, fins i tot, pot semblar impertinent,

insultant, però ja ho fem això, els científics socials: la nostra feina principal no és cap altra que qüestionar-nos allò que donem per descomptat. Així que la pregunta va de debò, ens la formulo seriosament i us demanaria que hi dediquéssiu cinc minuts del vostre temps: volem posar fi a la desigualtat? Es tracta, evidentment, d'una pregunta amb un alt contingut polític però que no va adreçada només als representants i als governants sinó a tota la ciutadania, i que no l'hauríem de respondre com si fos una de les preguntes dels concursos de Miss o Mister Món sinó de manera conseqüent, amb una resposta que ens creiem de debò i que puguem defensar arreu.

Si responem que sí (qui gosaria respondre que no?), prioritzarem la lluita contra la desigualtat en el pla pressupostari i al davant d'altres polítiques? Hi assignarem els recursos necessaris? El cert és que si plantejem així la pregunta, hi ha moltíssima gent que no vol posar fi a la desigualtat. Al feudalisme, ningú que formés part dels estrats privilegiats no volia posar fi a la desigualtat; és més, treballaven activament per mantenir-la. I al capitalisme, la cosa —més subtil, sempre més camuflada— no és gaire diferent. Els privilegiats no tenen cap incentiu per voler posar fi a la desigualtat, no tenen cap incentiu per voler fer desaparèixer un sistema que els privilegia, igual que els homes no tenen cap incentiu per eliminar el sistema que els dona tots els avantatges, o que els partits polítics que guanyen amb un sistema electoral no tenen cap incentiu per reformar-lo i fer-lo millor. Evidentment que hi ha privilegiats que per la seva ideologia, per la seva manera de mirar-se el món, lluitaran per canviar les coses o hi estaran d'acord si més no, però insistim-hi, les classes privilegiades no tenen cap incentiu per voler canviar les coses, i com que això del privilegi és un sistema de posicions relatives, on el que és rellevant no és si ets més o menys privilegiat de manera absoluta sinó com de privilegiat ets en relació amb d'altres, molt pocs tenen incentius per canviar les coses (com va demostrar clarament la gran Teresa San Román quan descrivia com sovint el segon grup més desafavorit d'una societat és el que menys drets vol cedir al grup més desafavorit, perquè això els faria perdre una posició privilegiada en termes relatius; com demostra també el fet que la classe obrera sigui qui més abraça els discursos antiimmigració en comptes de reclamar millores que no els aboquin al penúltim esglaó). Si admetem que bona part del temps ens movem per incentius, per evitar cops de bastó i per aconseguir carrotes, i amb un interès individual, la quantitat de defensors potencials de la lluita contra la desigualtat un cop es tanquen els micros i els focus i hi hem dedicat cinc minuts a pensar la resposta, pots ser ja no es tanta. De manera que torno a formular la pregunta: volem eliminar la desigualtat, amb tot el que implica? Ho posareu, els representants polítics, com un dels tres principals punts del vostre programa? Ho prioritzarem, electors, quan haguem de triar la papereta als propers comicis? Sí o no? Ho demano perquè si som sincers i la resposta és que no, tota aquesta feina que ens estalviem, perquè és una feina. I, de passada, ens estalviem de generar frustracions i falses esperances i de destinar recursos a polítiques que, si no ens creiem de debò, no ens serviran de gaire. I si la resposta fos que sí, que sí que volem, doncs ens toca ser conseqüents i arremangar-nos, que, ho acabem de dir, se'ns gira molta feina.

I el primer que hem de fer, ja ho hem dit, és un bon diagnòstic. Sabem, per mirades parcials, indicadors aïllats, indirectes i inconnexos, que la societat andorrana actual és una societat desigual, dual. L'apel·lació a les dues Andorres, que ha fet fortuna els darrers temps, capta força bé algunes de les coses que ens passen en l'àmbit de la desigualtat. Tenim elements de

sobres per sostenir que és així, per ingressos, per jornades laborals, per drets polítics i per moltes altres coses. Però hem de fer-ho millor. No pot ser que totes aquestes dades que cadascun de nosaltres custodiem als nostres raconets professionals o associatius no es treballin de manera integrada. No pot ser que no apliquem a la desigualtat una mirada integrada, transversal i transdisciplinària. No pot ser que ens dediquem únicament a descriure-la i a mirar com evoluciona, i no a explicar-la, a saber d'on ve, què la potencia, què la frena, què l'accelera. Necessitem l'estudi en majúscules sobre la desigualtat a Andorra, el que ens indiqui amb molta fiabilitat on som i d'on partim i també per què som on som. Amb dades fiables. Amb una mirada transversal però focalitzada. Ens manquen dades i ens manca treballar-les bé. I si volem atacar el problema de la desigualtat amb garanties, aquesta és una d'aquelles coses que hem dit abans que hauríem de fer per ser conseqüents amb el propòsit. Un cop esbrinem –amb garanties– d'on partim, el segon que ens cal és saber què podem canviar i quines mesures són més efectives en cada cas –i, també, quines són inútils o fins i tot contraproduents. I aquí, el primer que hem de saber, és que per canviar situacions de desigualtat no aconseguirem res de gaire significatiu a curt termini. Posar fi a la desigualtat existent actualment a Andorra no es pot fer en uns dies ni tan sols amb una legislatura, perquè no es tracta d'una desigualtat conjuntural sinó estructural. Davant d'això, amb pedaços curt-terministes que mirin de treure aigua de la coberta amb una galleda, no ens en sortirem, sempre estarem corrent al darrere de la llebre sense sortir-nos-en. Hem de fer polítiques decidides contra la desigualtat a curt termini, evidentment que sí. No hem de renunciar a millorar al màxim possible per a les generacions actuals. Però hem de ser conscients que el que fem per aquesta banda no serà efectiu, que com a molt atenuarem una mica el problema. I no serà efectiu, sobretot, perquè fem tard. I perquè això no ens continuï passant eternament, per no tornar a fer tard amb la generació següent, hem de començar a treballar ara, de manera molt intensa i amb molts recursos, per mirar de revertir la situació de manera significativa a 25 anys vista. Si ens creiem de debò l'objectiu polític de fer d'Andorra un lloc significativament menys desigual i volem que quan es torni a fer una jornada com aquesta d'aquí a 25 anys puguem treure una mica més de pit, hem de fer una aposta decidida per la mobilitat social intergeneracional a l'alça. Sembla una fugida d'estudi però és tot el contrari: l'aposta (complementària) per una solució futura no és res més que una aposta per poder abordar el problema amb totes les eines al nostre abast.

Necessitem construir ascensors socials que funcionin i sabem que el seu temps de construcció no és que sigui especialment lent però sí que els efectes que generaran no els veurem fins d'aquí a més de vint anys. A més, en aquest cas, no partim d'un llençol en blanc. No estem dissenyant una societat igualitària abans que neixi. Partim d'on partim i això inclou els nivells de desigualtat ja existents, però també un nivell d'endeutament que ens deixa menys recursos disponibles per combatre-ho i també un nivell de saturació del país i uns nivells de creixement molt més atenuats que unes dècades enrere (quan la casa era gran i el pastís a repartir també ho era, de gros, era més fàcil construir igualtat, la cosa es feia sola, ara en canvi, no és ni de bon tros tan evident).

De què parlem, però, quan parlem d'ascensors socials o de mobilitat social intergeneracional a l'alça. Bàsicament, que els teus orígens no condicionin el teu destí. Que la teva posició social de partida (la dels teus pares) no condicione la teva posició social d'arribada. Està molt

de moda –fa molts anys que ho està— parlar de meritocràcia i reclamar meritocràcia. I està molt bé la meritocràcia, però la meritocràcia sense trampes. Perquè no hi cap estudi sociològic dels darrers 50 anys que ens digui que el mèrit és el que explica la posició social d'una persona, i hi ha molts estudis en canvi que ens diuen que és principalment la posició social de partida la que explica en la gran major part dels casos la posició social de destí. És clar que hi ha excepcions, que són les que surten a les revistes, però hi surten perquè són l'excepció i no la norma. La norma és la reproducció social, que té molts mecanismes al seu favor, i l'excepció és la meritocràcia. Doncs quan parlem d'ascensors socials, parlem exactament d'això, de polítiques que facin que el nostre origen pesi força menys en el nostre destí, perquè si no, el que fem és reproduir una societat desigual una vegada i una altra, cosa que pot semblar ben interessant als qui hereten una posició de fort privilegi, molt menys interessant als qui hereten una vida precària i que en qualsevol dels dos casos fa caure la lògica meritocràtica, que no és res més que el discurs autoindulgent que fan anar els primers (que, evidentment, explicaran la seva posició pels seus esforços i pel seu talent, no per l'herència, no per la seva posició de partida, que és el que sabem que explica la major part de les posicions privilegiades).

D'eines per construir ascensors socials fer front a la reproducció social n'hi ha diverses i moltes s'emmarquen en el paquet de polítiques redistributives que, començant per un IRPF decidit i progressiu, s'estilen molt poc a Andorra.

En aquesta ponència, però, em vull centrar en dues, una de més clàssica i una de menys aparent però que crec que té molta incidència a Andorra.

La primera són les polítiques educatives. Per anar bé, un sistema educatiu hauria de ser accessible per a tothom, navegable per a tothom i preparar al màxim a tothom perquè estigui capacitat per exercir qualsevol carrera professional. Un aclariment: quan parlo de sistema educatiu parlo en el sentit més ampli que puguem considerar perquè tot plegat té influència: parlo de les escoles bressol, la infantil, la primària, la secundària, la formació professional, la universitat i els extraescolars. I no s'hi val a dir que aquí no ho controlem tot, que les universitats les tenim sobretot a fora, perquè tampoc controlem (gaire) dos o tres dels tres o quatre sistemes educatius que tenim al país i també són els nostres infants els que hi van. Un cop aclarit això, dèiem que un sistema educatiu ha de ser accessible i navegable per a tothom i preparar el màxim a tots els seus alumnes. Alguns sistemes van coixos de la part de l'accessibilitat: preparen molt bé però només els qui se'n surten, segur que us venen exemples al cap. D'altres són molt accessibles i inclusivament però a canvi de ser molt poc exigents, segur que també us en venen força exemples. Del nostre no us en parlaré gaire, perquè no en tenim un de sol, de sistema educatiu, però disposem de molts elements per saber que en qualsevol dels casos, no resollem bé els dos problemes alhora. I aquest és el repte. Si sabem que això és imprescindible per reduir el pes de l'herència i aconseguir una societat menys desigual, no podem fer veure que no ho sabem. Hem de treballar molt més fort per a l'accessibilitat en totes les etapes del sistema i per a l'educació en l'excel·lència.

No pot ser, per exemple, que tinguem xifres d'abandonament escolar prematur tan importants com les que tenim. Perquè que hi hagi alumnes que es quedin pel camí sempre és un fracàs per a una societat, però és que en relació amb la igualtat... sabeu qui es queda pel camí normalment? Sí, els qui ja tenien escrit que s'hi quedarien (Bourdieu descrivia això

de manera molt gràfica parlant de l'escola com el lloc "d'élection des élus"). I aquesta és una primera falla per a la funció de les escoles com a ascensors socials. Però si només ens concentrem a fer de les escoles llocs accessibles on tothom hi arribi i ens oblidem de l'altre objectiu, què ens passarà? Que tothom obtindrà diplomes que no els serviran per a gaire. Si perquè tothom hi arribi rebaixem els nivells i els únics que arriben a nivells competencials elevats, posem per cas, en anglès i en matemàtiques, són els qui van a classes caríssimes per a moltes butxaques d'anglès, de robòtica o de reforç de matemàtiques o els qui marxen un curs o els estius a l'estranger a aprendre idiomes o els qui van a escoles privades..., tan sols estem traslladant el problema. Necessitem classes de gran qualitat i d'alta exigència per no perdre'ns a nivells superiors i perquè amb la complexitat del món actual, a un ciutadà sense una sòlida formació en estadística, per exemple, li prendran el pèl (com a treballador i com a ciutadà) cada dos per tres. Necessitem un sistema educatiu accessible i de gran qualitat, tot a l'hora, i si la manta és massa curta, ens hem de fer amb una manta més ampla i més llarga, d'això parlàvem quan deïem d'apostar de manera decidida per la igualtat. Perquè si no aspirem a les dues coses —una aspiració possible i realitzable— ja podem dir adéu a una de les principals palanques per aconseguir menys desigualtat.

Més enllà de l'educació, hi ha una altra palanca de canvi menys lligada a primer cop d'ull però que en canvi em resulta fonamental, i no volia deixar de parlar-ne, que és la comunitat. Perquè crec fermament que hi ha dues coses que ens protegeixen de la selva (i de les seves lleis del més fort, etc.): la llei i la comunitat. De lleis i de polítiques ja n'hem parlat. Parlem ara de la comunitat, perquè aquesta sí que és una de les nostres mancances i de les fortes. I hem fet passes enrere.

Parlem de conciliació, per exemple. Si els horaris de moltes de les persones que viuen i treballen al nostre país són els que són i ja els és pràcticament impossible conciliar la vida laboral amb la familiar, com volem que, a més, participin de la comunitat? Com pretenem teixir espais on tots ens puguem trobar i compartir? Potser, de fet, si fem cas del debat polític recent, és que mai no ho hem pretès, entesos, però aleshores com a mínim no els ho reclamem. En qualsevol cas, des de fa moltes dècades, de comunitat, a Andorra, no n'hem teixit gaire. Però és que a banda, com deia, hem fet passes enrere en alguns punts on aquesta comunitat es construïa de manera automàtica, encara que fos de manera no intencionada.

Teníem un lloc on ens retrobàvem tots plegats, la canalla a dins i els pares a fora. Les escoles. Però aquí també hem tendit a la segregació. Amb el pretext de l'anglès o de la mala organització d'un centre o un altre, el cas és que allò que passava a bona part del país, que s'asseien junts a classe els fills dels caps de Govern, els dels ministres, els dels banquers, els dels cambrers, els caixers, els comercials i les persones de la neteja, ara passa menys. Passa menys a les escoles. Passa menys fins i tot a les escoles bressol. I, de retruc, passa menys a tot el sistema paraescolar: amb la tria dels extraescolars, amb l'acompanyament en cotxe dels infants a les escoles. Ells es barregen menys i els pares també. Hem dinamitat les principals plataformes compartides interclasse. I, tot sumat, és una gran pèrdua. Perquè en temps en què a Andorra ens barrejàvem més entre nosaltres, potser la piràmide social era exactament la mateixa, però era una mica més porosa. Ara, en canvi, hem sumat fronteres més dures entre estrats, més impenetrables, i bombolles en el seu sí, tot plegat segregant les xarxes de contacte (que són vitals a la carrera professional) i esbiaixant la informació del món que tenen

els uns i els altres. Les dues Andorres no es troben. No coincideixen ni en horaris, ni als supermercats ni cada cop menys a les sortides de les escoles. El resultat és que no només hi ha les mateixes diferències socials, o més, sinó que a més, són més difícils de travessar, i els diferents tipus de ciutadans ens coneixem menys entre nosaltres, sabem menys de la realitat dels altres. I això, que és un problema en sí mateix, també és un problema per a la desigualtat futura (un problema que s'enquista) i un problema que s'estén a d'altres parcel·les de la nostra vida en comú. A la convivència democràtica, per exemple: facilita tenir governants més desconnectats de la realitat i ciutadans menys proclius a entendre els qui acaben governant, i genera una societat que es coneix per estereotips i que no té interès pels seus conciutadans. Aviat és dit.

Quedava un tercer punt, allò que dèiem de tenir clar en quin context s'havia de produir aquesta lluita contra la desigualtat. I aquí, de nou, no tenim gaires elements per ser optimistes. Perquè si aquests problemes ja són difícils de resoldre en general, encara ho són més en aquesta època de regnat de la immediatesa. Imagineu-vos per un moment que un govern –aquest, el següent— es faci seus aquests dos reptes (educació i comunitat). Quan en veuríem els fruits? No abans de dues dècades, segurament. Quin incentiu tenen els governants o els legisladors per plantar llavors que donaran fruits quan ells ja no hi siguin, que donaran fruits que recolliran (també políticament) d'altres? I els ciutadans, acceptarem que es destinin recursos a alguna cosa més que a les nostres necessitats (reals o supèrflues) actuals? Doncs es tractaria justament d'això. D'això parlàvem exactament quan ens demanàvem si realment volíem eliminar les desigualtats. De posar-nos-hi amb totes les conseqüències: de dedicar recursos a saber d'on partim, de prioritzar plans d'acció que sabem que funcionen i que siguin coherents amb la nostra posició de partida i de saber mirar a mitjà-llarg termini, oblidant-nos una mica del nostre melic i de les medalles. Això implica voler lluitar contra la desigualtat a Andorra. De manera que podem tornar a fer-nos la pregunta, però sense trigar gaire a donar-hi resposta. Tenim reptes importants per endavant. Necessitem polítiques a llarg termini. I res no fa pensar que hi hagi gaires incentius per posar-nos-hi. De no fer-ho, però, continuarem veient com la desigualtat s'enquista o va en augment creient-nos, com a bons procrastinadors, que amb quatre mesures d'impacte d'última hora ho revertirem. Espòiler: no anirà així.

Yvan Lara i Sànchez,
polítòleg i investigador